

**Søren Barlebo
Wenneberg:
Socialkonstruktivisme – positioner,
problemer,
perspektiver.
København:
Samfundslitteratur,
2000 (219 s.)**

Det er efterhånden sjældent, at man får en fagbog mellem hænderne, der øjeblikkeligt virker gennemtænkt og velstruktureret. *Socialkonstruktivisme – positioner, problemer, perspektiver* af Søren Wenneberg er sådan en bog. Den er kort sagt uprætentios, overskuelig, tilgængelig og brugbar. I en disciplin, der i snart 20 år har stået i socialkonstruktivismens skygge, er en sådan bog ydermere uvurderlig for alle inden for det sociologiske felt og tilgrænsende discipliner, der ønsker at forstå det erkendelsesmæssige klima, de befinder sig i. Wenneberg har opbygget bogen som en firetrinsraket, der introducerer til emnet på en såvel logisk som pædagogisk hensigtsmæssig facon for et indføringsværk.

I den første fjerdedel starter vi med et krydstogt igennem nogle indledende videnskabsteoretiske temaer, som henholdsvis filosofien og sociologien har bevæget sig ud i gennem det seneste halve århundrede. Her præsenteres igennem de fire første kapitler ophavet til udviklingen af traditionen der benævnes *socialkonstruktivisme* – hvordan man helt tilbage til Marx kan spore den tankegang, at al viden grundlæggende er afhængig af de hi-

storiske og materielle omstændigheder, hvorunder den produceres. Denne *kontekstualitet* udgør netop, hvad man kan kalde det socialkonstruktivistiske grundelement.

Dernæst kommer vi i næste fjerdedel ind på de dybere liggende filosofiske og mere praktisk konkrete eksempler på positioner inden for socialkonstruktivismen og deres respektive iboende problemer. Her præsenterer Wenneberg fire paradigmer, eller hvad han kalder positioner, inden for socialkonstruktivistisk tænkning, der på en lettilgængelig og eksemplificerende vis gennemgår de forskellige positioners antagelser og evt. overlappende synspunkter.

Den tredje del udgøres af en problematisering af socialkonstruktivismen, hvor Wennebergs overordnede pointe tilsyneladende er, at positionerne – uanset hvor moderate i udgangspunktet – alle alligevel munder ud i den samme *radikale relativisme*.

Bogen afsluttes på det generelle plan, idet der i den sidste fjerdedel fremlægges perspektiver for den socialkonstruktivistiske fremtid. Det gode ved bogen som helhed er, at Wenneberg ikke på noget tidspunkt undlader at uddybe sine antagelser og ikke ser sig for god til at inddrage tilsyneladende trivielle eller grundlæggende eksempler fra sin egen undervisning. Derfor er dette en fascinerende bog, der både i undervisningssammenhæng og i forbindelse med grundforskning kan have stor gennem-

slagskraft.

Når alt dette er slået fast, så må man dog også forholde sig kritisk til dele af bogens overordnede argumentation. Det er eksempelvis problematisk, at man som læser ofte får det indtryk, at socialkonstruktivismens ærinde, ifølge forfatteren, skulle være at erstatte en *falsk* natur med en *rigtig* natur, én form for essentialisme med en anden. Wenneberg skriver således om socialkonstruktivismen:

Kan de nye fænomener, som man finder bag overfladen, ikke selv vise sig at være en illusion? Kan de ikke også vise sig at være udtryk for sociale konstruktioner? Hvorfor skulle de pludselig vise sig at være 'naturlige'? (s. 84).

Det virker som om, Wenneberg her påstår, at socialkonstruktivismen ønsker at sætte én form for natur i stedet for en anden. Hvis det forholder sig således, tror jeg, at dette må betegnes som et postulat. Hvad socialkonstruktivismen i stedet gør er at påpege, at netop *ingen* natur er naturlig. Hermed gør store dele af socialkonstruktivismen således op med realismens antagelse om tingenes iboende, uomtvistelige og oprindelige natur, hvilket Wenneberg også gennemgående er opmærksom på. Der er dog visse steder, hvor denne opmærksomhed enten helt forsvinder eller bliver dæmpet.

Hele bogens overordnede pointe, der ikke er synderligt sociologisk men mere erkendelsesteoretisk, kan langt hen ad vejen opsummeres som en forsigtig advarsel fra en forsker, der til trods for sin generelle sympati for socialkonstruktivismen, alligevel er bekymret for, at man ikke får sat hælene i over for denne tænke-mådes mere radikale elementer, og at man derfor havner i det såkaldte *vertigo of relativity* eller hvad Wenneberg kalder *glidebanen*. Det virker til tider som om, Wenneberg har lagt sig fast på *glidebaneargumentet*, som jeg ikke er sikker på holder vand. Jeg anser det nemlig ikke for hverken en uundgåelig eller en naturlig udvikling, at man går fra at sige at virkeligheden er samfundsskabt i generelle termer til automatisk at udlede, at alt i tilværelsen, inklusiv verdensrummets pulsarer, skulle være samfundsskabte. Til trods for, at det utvivlsomt er en glidebane, som Wenneberg beskriver det, at bevæge sig fra en moderat til en radikal socialkonstruktivisme, er det dog ingenlunde en naturlig eller nødvendig proces. Min egen position i denne terminologi – hvilken jeg ønsker at ekspliciterer som baggrund for min vurdering af Wennebergs bog – vil kunne betegnes som en *semi-radikaliseret socialkonstruktivisme*, hvor det ikke er en ubevidst glidebane, man begiver sig ud på ved at hengive sig til mange af socialkonstruktivismens grund-sætninger, men i stedet et bevidst og underbygget valg, man som forsker foretager

sig, hvor man ikke umiddelbart kan finde begrundet bevisførelse for, at virkelighedens beskaffenhed skulle være enten natur- eller gudgivet. Et andet, og hermed relateret problem, er den tankegang han fremfører, om nødvendigheden af en *stopklods* på socialkonstruktivismen. Han siger således:

Det er i sidste ende videnskaben, som skal 'dømme' irrationalitet eller fejl, når ikkevidenskabelige grunde anføres som belæg for videnskabelig viden om naturen. Dette er det eneste bolværk vi kan sætte op mod relativismen (s. 139).

Det problematiske ligger blot i, at når videnskaben selv er socialt konstrueret, så kan den næppe fremstå som objektiv opmand til en bedømmelse af andre diskursers krav på gyldighed, hvilket Wenneberg formentlig godt er klar over. Så bliver alt ligeværdigt. Dette er naturligvis uacceptabelt for videnskaben, hvis man anskuer den fra enten en realisme- eller en positivisme-position.

Det er ydermere ret vigtigt at påpege, at der er en væsensforskel mellem det, at virkeligheden skulle være *socialt påvirket* og *socialt skabt* – en forskel som Wenneberg, så vidt jeg kan se, ikke behandler eksplicit. At fænomener er samfundsmæssigt *skabt* betyder, at de grundlæggende ikke forefindes i naturen uafhængig af mennesket. At de er *påvirkede* af

samfundet - af de sociale omstændigheder - betyder noget ganske andet, og de kan således stadig meget vel forefindes i en naturlig form. Der forefindes vel egentlig ikke, hvis vi kigger ordentligt efter, ét eneste fænomen i verden, der ikke er influeret eller påvirket af de mennesker, der betragter, erfarer, udtaler sig om, regulerer eller gennemlever dette fænomens virkelighed. Alle fænomener er i denne forstand underlagt en grad af samfundsmæssig og videnskabelig påvirkning i deres fremtrædelse for os og i vores erkendelse af dem, men de er *ikke* sociale konstruktioner forstået på det ontologiske plan. Et eksempel kunne være, at hvor vores seksualitet ganske sikkert er påvirket og omskrevet af samfundsmæssige og videnskabelige diskurser, så er ens biologiske køn selv i vores genetiske tider ikke *skabt* af samfundet. Dette er (stadig) en sag for naturen. Wenneberg, den meget fyldestgørende fremstilling til trods, kunne derfor have gjort mere ud af denne distinktion, teoretisk såvel som i de mange gode praktiske eksempler. I hans optik bliver det derimod mere centralt at fokusere på, *hvad det er*, som konstrueres, i stedet for at diskutere, *på hvilken måde og i hvilken grad* det konstrueres. Det sidstnævnte er efter min mening sociologisk set mindst lige så vigtigt som det første – omend det naturligvis må komme i anden række i en rent logisk forstand. Kapitel 9 er i denne sammenhæng formentlig bogens bedste, da

man her ser et mere dybdegående forsøg på at sammenkæde af disse to vinkler – epistemologi og ontologi – på en ligeværdig vis.

Nogle af de ovennævnte problemer med bogen skyldes netop, at Wenneberg har en ret begrænset anvendelse af betegnelsen *socialkonstruktivisme*. Såfremt noget mere fra Foucault, Berger og Luckmann samt Luhmann havde været fremdraget som eksempler på socialkonstruktivisme på bekostning af eller blot på niveau med Bath- og Edinburgh-skolerne, så havde bogen fået et helt andet, og mere sociologisk, perspektiv og havde været knap så fokuseret på diskussioner om positivistiske kundskabskriterier. Men det er nu engang en forfatters lod at vægte sit materiale alt efter perspektiv, personlig smag og publikationens formål.

Som afrunding kan det dog konstateres, at *Socialkonstruktivisme* alt i alt er en særdeles anbefalelsesværdig bog, der, sine mindre argumentationsmæssige problemer til trods, er intet mindre end et *must* inden for det sociologiske felt. Den er skrevet af en forfatter, der såvel evner som har øje for formidling, og som ikke går af vejen for at gøre det komplekse elementært. Det er næsten en kunstart i sig selv i dagens sociologi. Man kan dog undre sig over, at forlaget *Samfundslitteratur* vil være sin egen mindre heldige rolle bekendt i denne sammenhæng. Sjældent har man set så mange typografiske tåbeligheder og deciderede trykfejl. Det er ekstra beklag-

geligt, at formen til tider er helt grotesk, netop fordi forfatterens indholdsmæssige bidrag er så vigtigt, struktureret og gennemtænkt. Men alt i alt – sine formmæssige problemer til trods – en bog enhver underviser, studerende eller forsker efter min vurdering bør have stående på sin boghylde – efter naturligvis at have læst den.

Michael Hviid Jacobsen
Institut for Sociale Forhold Og Organisation,
Aalborg Universitet

Anders Mathiesen:
Uddannelsernes sociologi.
Pædagogisk Forum.
Christian Ejlers
Forlag, 2000 (254 s.)

Anders Mathiesen giver i bogen analyser, diagnoser og kritik af faktiske ændringer og politiske tendenser, der har præget uddannelserne i Danmark i de sidste ca. 20 år. Anders Mathiesen har gode forudsætninger for at gøre det, derved at han i mere end 25 år har arbejdet med uddannelsessociologi, og således fulgt tæt med i uddannelsesreformer og politiske debatter herom. Bogens styrke er da også frem for alt, at den går ret tæt på de konkrete forløb. Det andet iøjnefaldende træk er, at bogen er skrevet med et eksplicit kritisk sigte, ud fra et tydeligt lighedsorienteret og fællesskabsorienteret standpunkt.

I forordet præsenteres bogen som en

bearbejdet, sammen-skrevet og ajourført helhed, som bygger på artikler, der har været bragt i Danmarks Pædagogiske Tidsskrift gennem de senere år (s. 8).

Selvom helhedspræget på steder kan være lidt flimrende, er der i hvert fald en tydeligt gennemgående tråd, nemlig at afdække mønstret bag de forskellige reformer, politiske strategier samt empiriske tendenser i perioden fra Schlüter-regeringens start i 1982. Det fundne mønster er temmelig dækkende beskrevet i rubrikkerne til de to dele, som bogen rummer: "Del 1. Fra lighedsorientering til eliteorientering i uddannelsespolitikken" (kapitlerne 1 - 4) og "Del 2. Den nyliberalistiske uddannelsespolitik som led i moderniseringen af den offentlige sektor i Danmark" (kapitlerne 5 - 7).

I første del behandles bla., hvordan uddannelse med neoliberalismens fremmarch i stigende grad betragtes som ren erhvervsforberedelse og søges underlagt markedskræfterne. Det vises, hvordan restgruppen, trods den politiske målsætning om reduktion, fortsat er på omkring 1/3 af hver ungdoms-årgang, og den (fortsatte) kraftige sociale sortering dokumenteres. I denne forbindelse får også en del af 1990'ernes "anerkendte" uddannelsesforskning (her sigtes bla. på AKF's undersøgelser) et par skud for boven, især for dens

kyniske legitimering af

den dominerende fremstilling af restgruppernes problemer som forårsaget af individuelle mangler hos de unge selv (s. 96).

Ud over konkrete manglende skolekundskaber hos „restgruppen“, fremstilles den som en gruppe, der fx lider af mangel på "personlig identitet og selvstændighed" og af ". . . , viljen til at gøre sig gældende og troen på at det kan betale sig" (s. 104), og det vel at mærke på en måde, der gør disse egenskaber til individuelle kendetegn og problemer. Den politisk-ideologiske tendens er, at det er de unge, der skal ændre holdninger, så de „bringes til at tro på karriereræsets og individualiserings velsignelser“, ikke uddannelserne (s. 109), en ideologisk tendens, som Mathiesen også finder i "mønsterbryderbegrebet".

Bogens anden del går mere direkte i clinch med den politiske og styringsmæssige ideologi, der de sidste par årtier har præget uddannelsesområdet (såvel som i øvrigt de fleste andre politikområder). Hvad den går ud på efter forfatterens diagnostisering, kan fremmanes ved opremsning af en serie ord, der optræder meget hyppigt i teksten. Det er udtryk som: nyliberalisme, det ny højre, privatisering, modernisering, udlicitering, markedsorientering, new public management, stærke ledere, incitamentstruktur, markeds- teknokratisk elite og afdemokratisering. Billedet ud-

foldes, deltaljeres og dokumenteres, såvel på det mere generelle niveau som specifikt inden for uddannelsespolitikken. En række eksempler på ændringer af styrelsesformer, ressourcestyring og andre virkemidler, såvel som fra den uddannelsespolitiske retorik trækkes frem og sættes ind i mønstret. Som eksempler på karakteristiske og ideologisk højprofilerede manifeste nævnes Bertel Haarders *Institutionernes tyranni* fra 1974, Henning Fonsmarks *Den suveræne dansker* fra 1991 og Anders Fogh Rasmussens *Fra socialstat til minimalstat* fra 1993. Der drages paralleller til en af de vigtige inspirationskilder for Schlüter og Haarder med kolleger, nemlig Margaret Thatcher, og synspunktet er, at hovedprincipperne fra dengang også blev dem, Nyrup Rasmussen - Jøved - Lykketoft -perioden har bygget videre på.

Det vises videre, hvorledes tendenserne gennemtrænger alle dele af uddannelses-systemet. Listen over konkrete tiltag og virkemidler, der trækkes frem og sættes ind i mønstret, er alenlang: indtægtsdækket virksomhed, åben uddannelse (med brugerbetaling), taxameterprincippet, deltagerafgifter i stedet for tilskud til institutionerne, resultatløn og andre individualiserede lønsystemer, evalueringer, rangordninger, personlige (individuelle) kvalifikationer, SU-klip, etc. Alt krydret med persuasive slagord som „Perestrojka“, forsøg med „frifakulteter“, „deregulering“ ol. En

nyere diskurs er den om „videnssamfundet“, „vidensøkonomien“ (eller „ny økonomi“), der

repræsenterer et forsøg på en offensiv, 'positiv' begrundelse for 'moderniseringsprogrammets' markedsøkonomiske eli-teorientering af de offentlige uddannelsesinstitutioner og 1990'ernes nyliberalistiske uddannelsespolitiske dagsorden (s. 178.)

Human capital-teori har i denne sammenhæng fået en vis revival, sammen med den meget individualistiske human ressource management tankegang.

Anders Mathiesens signalment virker ganske overbevisende, og selvom de fleste af enkelte elementer er genkendelige for folk, der har fulgt med i de sidste årtier - analyserne bygger overvejende på allerede tilgængeligt materiale og tidligere fremstillinger - virker det alligevel ikke alene oplysende, men også næsten overvældende at få alle disse brikker sat sammen i en helhed. Det giver et billede af massive omstruktureringer af denne nøglesektor, og hvor mange har mon egentlig gjort sig dette omfang klart, at hvor mange tænker over den samlede tendens i alle de mange indgreb, der er foregået de sidste 20-25 år? Stilistisk er bogen skrevet i en letflydende og levende form, der virker fængende bla. på grund af det politiske engagement, dens spidsformule-

ringer og den til tider polemiske tone.

På minussiden må nævnes, at bogen burde have været redigeret langt kraftigere, så man havde undgået de mange gentagelser - herunder kunne man også have nedkortet de polemiske og lidt interne udfald mod nogle kolleger på RUC („EVU“-gruppen). Så kunne der til gengæld være blevet plads til et tiltrængt kapitel, der gik dybere ind på årsagsmekanismen bag mønstret; hvordan kan det fx være, at borgerlige og socialdemokratisk ledede regeringer tilsyneladende følger de samme principper? Faktisk er den meget brede titel „uddannelsernes sociologi“ ikke helt rammende; hovedvægten ligger på den førte politik i Danmark, dens virkemidler, ideologiske baggrund og de formodede konsekvenser. Hvad angår layout er bogen ganske upræsentios, også for skrabet efter min smag, og jeg synes det er at ramme bunden, når man udelader litteraturlisten og blot giver en henvisning til, at den kan findes på forlagets hjemmeside.

Men alligevel: alle der ønsker at vide noget om uddannelsespolitik de sidste to-tre årtier vil have stor glæde af bogen.

Heine Andersen
Sociologisk Institut,
Københavns Universitet

Eva Gulløv:
*Betydningsdannelse
blandt børn.*
København:
Gyldendal,
1999 (233 s.)

Eva Gulløv har skrevet en interessant og vedkommende bog om, hvordan børn konstituerer betydninger. Grundlaget for bogen er en let bearbejdet udgave af forfatterens ph.d.-afhandling fra 1998 i antropologi, Københavns Universitet.

Gullovs sigte er at indhente viden om de processer hvori børnehavsbørn danser selv- og omverdenforståelse gennem samværet med andre børn, samt hvordan de gennem interaktioner med andre børn får erfaringer med sociale fællesskaber og spilleregler. Hun ønsker at vise, hvordan børn selv skaber betydninger, selvom de lever i en verden, der allerede er defineret og fyldt med betydninger. Gullovs analyse bygger på et halvt års observationer af børn i en københavnsk udflytterbørnehave. Hendes teoretiske ambition består i at indkredse sammenhænge mellem specifikke sociale relationer og kulturelle forståelser, der relaterer til udvikling af sociale kompetencer. Det er således ikke hendes ærinde at identificere generelle træk i dansk børnehaveliv.

Efter et introducerende kapitel, gennemgår hun teorier om børn og barndom. Formålet er at vise dels teoretiske inspirationskilder og dels problemerne ved at lægge sig fast på én teoretisk indfaldsvinkel til studiet af børn.

Særlig centralt står en kritik af det udviklingsperspektiv, der dominerer klassisk socialisationsforståelse og udviklingspsykologi. Gullov selv indskrives sig i den nye børneforskning, som ser børn som sociale aktører, der kan studeres uafhængigt af deres udvikling til voksne. Inden for børneforskningen efterlyser hun refleksioner over, hvordan struktur og subjekt spiller sammen i hverdagens sociale interaktioner og alliancer. På sin jagt efter dels at indkredse børns betydningsdannelse og dels at opstille andre principper for udviklingsprocessen end den klassiske socialisationsforståelse, trækker Gullov på Bourdieus teorier om sociale sammenhænge. Herfra udleder hun begrebet *barnefelt* til at forklare sammenhænge mellem de strukturelle og diskursive betingelser for børn og de enkelte børns aktive betydnings-skaben. I barnefeltet findes en række forskellige sociale positioner, som fx børnepraktikere, børnespsykologer, børneforskere, politiske aktører, børnene selv og deres forældre, der alle er engageret i at tilrettelægge hverdagen for børn. Med begrebet barnefelt kan børns betydnings-skabelse indkredses, samtidig med at asymmetrien mellem forskellige sociale positioner fastholdes. Gullov pointerer, at barnefeltet på én gang er en objektiv og en subjektiv dimension ved børns opvækst. Det er derfor ikke muligt at betragte børn som sociale aktører uden at medtænke kategorien "barn". Selvom kategori-

er virker og defineres gennem børns interaktioner og ikke er statisk, eksisterer den forud for det enkelte barn. Børn kommer uundgåeligt at forholde sig til de betydninger og værdier, der er forbundet med at være barn. "Barnet" ville således ikke være en social realitet, hvis ikke omgivelserne og det selvobjektiverede det som sådan.

De efterfølgende kapitler udgør den egentlige analyse af bogens overordnede tema: betydningsdannelse. I disse udledes tre centrale forhold for den betydningsdannende proces - *forhandling, dominans og reference*. Gullov beskriver, hvordan børn bevæger sig fra periferien af det sociale rum til dets center. Hun tematiserer forskelle i positioner i det sociale rum, bl.a. mellem små og store børn, og mellem gamle og nye børn og konstaterer, at opbygning af sociale kompetencer ikke nødvendigvis er en funktion af den tilbragte tid i børnehaven. For at belyse de sociale mekanismer, der danner de forskellige sociale positioner, analyserer hun de sociale spil mellem børnene. Hun ser på, hvordan rollerne mellem børnene etableres og forskyder sig og forsøger at identificere de processer, der giver nogle børn dominerende positioner og andre mindre indflydelsesrige. Det empiriske materiale bruger hun til at eksemplificere sine teoretiske pointer med. Følgende viser ét af bogens mange eksempler på, hvordan forhandlinger af betydning indgår i børns sociale samspil.

Janus (5.0): *Jeg kender en historie om kaptajn Rødhval. Han er smadder farlig.*

Tanja (4.6): *Ham kender jeg også, men han hedder da ikke kaptajn Rødhval, han hedder da Røds-kæg.*

Janus: *Ham jeg kender hedder Rødhval.*

Jesper (5.2): *Ja, han hedder Rødhval, Tanja.*

Tanja: *Min far siger, han hedder Røds-kæg. (...)*

Jesper (med dybt suk): *Tanja, hen hedder altså kaptajn Rødhval.*

Tanja: *Er han ikke bare skør, min far? (Hun griner). Han siger, han hedder kaptajn Røds-kæg.*

Jesper: *Sikke en fjollet far du har.*

Tanja: *Røds-kæg fjollefar. (s. 118)*

Nær bogens slutning bevæger fokus sig fra lokale sociale processer til en bredere diskussion af, hvordan værdier og betydninger med eksternt oprindelse, indvirker på børns interaktioner og evner til at sætte sine ønsker igennem og dominere. Via børnenes sproglige kommunikation, brug af ting og kropslige omgangsformer undersøger hun, hvordan der i tilsyneladende kaotiske sociale processer fremkommer systematiske træk, når børnene refererer til verden uden for børnehaven og koordinerer og justerer deres forståelser.

Gullov opbygger løbende en fortolkningsramme, der kan rumme den kompleksitet, hun empirisk observerer. Den teoretiske del leverer en relevant forståelsesramme til datamateriale, om end sproget for anmelderen forekommer lidt tungt med man-

ge overlappende begreber. Dette kan hænge sammen med, at hun definerer mange af sine begreber processuelt og undervejs må anvende andre begreber for at indkredse processernes forskellige dimensioner. Bogen producerer ikke et sæt af svar på forskellige fremlagte teser, men rummer en tydeliggørelse af det mangfoldige samspil mellem, hvordan børn på den ene side selv danner betydninger og på den anden side indskriver sig i allerede eksisterende betydningsstrukturer og dominansrelationer i samfundet. Herigennem bliver det tydeligt at børns udvikling er vilkårlig og struktureret. Vilkårlig fordi betydningskonstruktionen uophørligt finder sted i den specifikke sociale sammenhæng børnehaven udgør, og struktureret fordi omgivelserne systematisk yder børnenes betydnings-skaben såvel modstand som anerkendelse.

Det er Gulløvs intention at flytte fokus fra den voksenrelaterede udviklingsforståelse til en forståelse af børnenes betydningsdannelse på egne præmisser, og bogen rummer mange interessante pointer om børns samspil. Disse får dog ikke den store genneskraft i de afsluttende konklusioner, som præges af refleksioner over i hvilken grad barnefeltets udviklingsforståelse dominerer børns selvforståelse og sociale positioner. Her fokuserer hun på, hvordan barnefeltets kategoriseringer om alder, køn, børns udviklingsstrin, legitime opførsel, referencer til voksne autoriteter sætter sig

igennem i børnenes selvforståelse. På denne vis er bogen overmåde relevant i sin problematisering af, hvordan børn lærer at være børn, og dette er styrken i hendes arbejde. Ikke sjældent sker det, at forskning med samme tilgang udelader de strukturerende elementer for at fremhæve et fokus på børn i sig selv, men denne faldgrube bevæger Gulløv sig behændigt udenom.

Det er en god og meget vidende bog Gulløv har skrevet. Hun bruger med stor effekt observerede episoder fra det empiriske materiale overalt i sin fremstilling, der på fortræffelig vis illustrerer den kompleksitet børneuniverset rummer. Dette gør at bogen er spændende læsning - også for et bredere publikum.

Trine Agervig Jensen
Arkitektskolen i Aarhus

Elizabeth Wright and Edmond Wright (red.):
The ðiñek Reader.
Oxford: Blackwell,
(332pp.)

Man kan næsten med garanti være sikker på, at der hvert andet år kommer en ny *Best of* med The Doors eller Jimi Hendrics. Der er penge i den slags - rigtig mange penge! Hvorfor spillede tid på de mindre gode numre, hvis man kan nøjes med de bedste. Og fra musikbranchen synes argumentet at være, at der ingen grund er til at nøjes med at sælge en cd én gang, når

man kan sælge de samme numre igen og igen. Og hvis man så tilføjer ét eller to nye numre, så er man sikker på, at også alle de gamle fans lige må have denne sidste *Best of*. I bogbranchen hedder disse *Best of, Readers*, og når de er værst, handler det om at klippe nogle centrale sider ud af en given forfatters forskellige bøger. Og som i musikbranchen optimeres salget ved at tilføje et par artikler eller fragmenter, som er vanskelige at få fat i.

Nu har vi så også fået *The ðiñek Reader*. Hvis man ikke gider eller har tid til at læse hans mere end 20 bøger, kan man jo vælge en *best of*-løsning. I tilgift til dette udvalg af påståede perler får man nogle mindre upublicerede artikler. Det er ikke så overraskende, at vi nu får en reader. Den slovenske sociolog og filosof Slavoj ðiñek har ikke blot været uhyre produktiv, men også haft stor succes. Som et indicium kan man blot tjekke et af de internationale citationsindekser og ved selvsyn se, at ðiñeks tænkning diskuteres intenst inden for kulturstudier, filosofi, sociologi, psykoanalyse, konsforskning, musikvidenskab, medievidenskab og politologi. ðiñeks syntese af primært lacaniansk psykoanalyse, tysk idealisme og populærkultur er da også unik og interessant. ðiñek er ikke kun filologen, der udlægger filosofiske tekster, men er også altid parat med analyser af samtidens fænomener, så som: Viagra, "den tredje vej", etnisk konflikt, globaliseret kapitalisme, rollespil på internettet, risikosamfund, talk-

shows, piercing mm. Man kan på mange måder se hans værk som en opdatering af Adorno's arbejder. Hvis man skifter Freud ud med Lacan i Adorno's freudomarxisme, så er man godt på vej til at forstå, hvad Žižeks projekt går ud på. Der er også mange ligheder i emnekredsen. Den væsentligste forskel er vel kontrasten mellem Žižeks maniske og humoristiske stil og Adorno's til tider tørre og tunge skrivestil.

Žižek er født i 1949 i Slovenien og har gennem hele sin akademiske karriere været ansat ved universitet i Lubiana. Žižek er den mest kendte repræsentant for det, der populært kaldes den slovenske skole eller Lublianaskolen. Denne skole tæller ca. 10 medlemmer, som alle er ansatte ved universitetet i Lubiana. I 1989 blev Žižeks franske doktorafhandling på Ernestos Laclaus foranledning oversat til engelsk. Her kom den til at hedde *The Sublime Object of Ideology*. Den blev en begivenhed af de store - efterhånden er den udkommet i 9 oplag. Den blev hermed også en åbning for den slovenske skole som sådan. Siden er så fulgt et væld af bøger. Den slovenske skole er også interessant for dens engagement i Sloveniens overgang fra ét-partistyre til demokrati. Flere af skolens medlemmer er, som det også oplyses i redaktorenes forord, tilknyttet det liberalt demokratiske parti. Dette parti udsprang af en række borgerretsbevægelser. Det befinder sig til venstre for midten og har en klar antinationalistisk profil. Slavoj Žižek

stillede sågar op til det slovenske præsidentvalg i 1989, uden dog at blive valgt. Žižeks politiske engagement er usvækket, og man finder jævnligt interventioner i *Die Zeit*, *Lettre International* og andre internationale aviser og magasiner.

Et umiskendeligt kendetegn ved Žižeks skrifter er, som nævnt, hans frapperende stil. Med få undtagelser er hans forfatterskab nærmest en samling af readers. Žižeks tekster er også blevet sammenlignet med internettet. Dobbeltklik her, og du kommer til denne problemstilling, herfra kan du klikke videre til, og så videre. Der er ikke ét begreb, som er centralt. Snarere danner hans begreber en rhizomatisk struktur. Det er på denne baggrund paradoksalt at lave en reader, der som Wrights har til formål at vise bredden i Žižeks forfatterskab. Denne bredde findes allerede i hver bog, ja sågar inden for de fleste af hans artikler. Det havde i stedet for været oplagt at arbejde ud fra den modsatte ambition: at samle hans tekster om f.eks. film, filosofi eller politik. Et forbillede kunne her være Derek Attridges samling af Jacques Derridas tekster om skønlitteratur og litteraturteori.

I *The Žižek Reader* finder vi en samling af Žižeks artikler til og med 1997. Artiklerne og udvalgte klip fra Žižeks bøger falder i tre afdelinger. Den første "Culture" dækker Žižeks kulturteoretiske og politiske teoretiske arbejder. Vi finder her to tekster om populærkultur og om post-

modernisme, to politiske teoretiske tekster om ideologikritik, og endelig en tekst om fantasier og cyperspace. Alle tekster er gode, men man savner Žižeks tekst "Multiculturalism, Or, the Cultural Logic of Multinational Capitalism" og kapitlet "Enjoy Your Nation as Yourself!" om nationalisme fra *Tarrying with the Negative. Kant, Hegel, and the Critique of Ideology*. I og med at megen af Žižeks tænkning kan ses som en reaktion på nationalismen på Balkan, synes den sidste udeladelse beklagelig. En tidligere og kortere version af dette kapitel, "East Europe's Republics of Gilead", er tilmed Žižeks mest citerede artikel. Videre havde det være interessant, hvis man havde bragt nogle af Žižeks kortere og mere polemiske tekster som f.eks. "Against the Double Blackmail", der spydigt diskuterer NATO's indsats i det tidligere Jugoslavien.

Readerens anden sektion består af fire artikler, der har fået overskriften "Woman". Første tekst omhandler Otto Weiningers kvindehad, den anden forestillingen om "Courtly Love", den tredje Wagner's operaer og disses bud på en teoretisering over det seksuelle forhold, og endelig er den fjerde en ikke tidligere publiceret tekst om tre film, bl.a. *Breaking the Waves*, der alle diskuterer kvinders heroiske offer. Endelig rummer readerens tredje del artikler rubriceret under overskriften "filosofi". Der findes én artikel om hver af Žižeks favoritter blandt de tyske idealister: Kant, Hegel og Schelling. De sidste to af

de fem artikler er ikke tidligere publicerede og handler om henholdsvis radikal og diabolisk ondskab, og om dybdeøkologi og kloning.

Alle artiklerne er forsynet med et lille forord affattet af de to redaktører. I stedet for at forklare, hvilken sammenhæng artiklerne eller bogkapitlerne er skrevet i, bruger de pladsen på at referere artiklernes indhold. Det er overflødigt, hvis ikke ligefrem distraherende. I og med at **Diineks** artikler ofte er skrevet som en tankestrøm, bliver et meget tæt referat til tider usammenhængende. Det ville have været en bedre idé at skrive et længere forord, som samlet introducerede til temaerne i **Diineks** forfatterskab eller en introduktion til hver af de tre afdelinger i readeren.

Readerens største problem er imidlertid det tidspunkt, den kom på. Kort efter denne reader udgav **Diinek** sit hovedværk *The Ticklish Subject - the empty center of political ontology* (1999). Det er for det første **Diineks** bedste og mest sammenhængende bog, og for det andet markerer den overgangen til en ny fase i forfatterskabet, hvor traditionen for marxistisk økonomikritik genoptages. Et andet nyt og væsentligt tema hos **Diinek II** er diskussionen af religion og dets emancipatoriske potentiale. Hos **Diinek** er Kristus revolutionær og Paulus leninist, og for begge gælder det, at deres praksis er eksemplarisk.

Den bedste introduktion til **Diineks** værk er stadig at læse **Diinek** i hans egen aftapning. *The Ticklish Subject* er, som

nævnt, hans hovedværk, og her kan man, hvis man er interesseret, med fordel begynde. Hvis man har fattet interesse for **Diineks** studier af populær kultur, kan man læse *Looking Awry - An Introduction to Jacques Lacan through Popular Culture* (1991) eller *Enjoy Symptom!. Jacques Lacan in Hollywood and Out*. De fleste af **Diineks** skrifter om køn findes i *The Mastases of Enjoyment. Six Essays on Woman and Causality*. Det filosofiske mellemværende træder foruden i *The Ticklish Subject* i forgrunden i *For they know not what they do. Enjoyment as a political factor* (1991), *Tarrying with the Negative* (1993) og *The Indivisible Remainder. An Essay on Schelling and Related Matters* (1996). Dette er kun ca. halvdelen af **Diineks** bøger, og hvis **Diinek** forsætter usvækket, vil der stadig komme flere. Uanset hvilken af disse man vælger, er Slavoj **Diinek** tænkning bestemt værd at stifte bekendtskab med. Hvis der er nogen, der sætter sig for at lave en sociologiens eller politologiens *Best of*, bør den bestemt inkludere navnet Slavoj **Diinek**.

Carsten Bagge Laustsen
Institut for
Statskundskab,
Københavns Universitet

Ulrich Beck:
Freiheit oder Kapitalismus. Gesellschaft neu denken. Ulrich Beck im Gespräch mit Johannes Willms.
Frankfurt/M:
Suhrkamp, 2000
(289 s.)

I de senere år har Ulrich Beck udsendt en veritabel strøm af bøger og antologier, hvoraf en del desværre er genbrug. Seneste udspil er den foreliggende bog, hvori Ulrich Beck lader sig interviewe af den tyske historiker Johannes Willms. Igennem bogens seks kapitler kredser Beck og Willms' samtaler om en række af de mest centrale temaer i Becks hidtidige forfatterskab: risiko, globalisering, individualisering, lønarbejdets fleksibilisering, subpolitisering, refleksiv modernisering m.v.

I kapitel 1 præsenteres Becks centrale idé om, at det nutidige samfund ikke er at forstå som et postmoderne samfund, men tværtimod har karakter af at være en 'anden modernitet'; denne idé indkredses bl.a. i form af en diskussion af, hvilke nye krav globaliseringen stiller til sociologien, der hidtil har været tilbøjelig til at opfatte 'samfund' som identisk med 'nationalstat'; skal sociologien være på omgangshøjde med globaliseringens vilkår, må den bryde med et sådant territorialt begrænset samfundsbegreb. Endvidere kritiserer Beck skarpt det neoliberale globaliseringsprojekt - der betegnes som 'Globalis-

mus' - for at være elitens projekt, og for at være ensbetydende med en øget markeds-mæssiggørelse, der reducerer frihed til konsumfrihed på markedet. Skabelsen og styrkelsen af demokratiske politiske strukturer på et overnationalt plan er efter Becks opfattelse nødvendigt, hvis de globale markeds-krafter skal kunne inddæm-mes. Becks analyse af globaliseringen er da ganske inter-essant, men i forhold til bogen *Was ist Globalisierung?* (1998) er der ikke meget nyt. I øvrigt synes grundfigurerne i analysen - især begrebet om 'glokalisering' - at være hentet direkte fra Zygmunt Bauman (der igen bygger på Roland Robertson).

I kapitel 2 diskuteres tema-et 'frihed eller kapitalisme', som har givet navn til bogen. I modsætning til herskende strømninger i tiden, der ser udbredelsen af de markeds-økonomiske principper som den ultimative sejr for frihed og demokrati, vil Beck fast-holde, at der er et modsæt-ningsforhold mellem frihed og kapitalisme. Kapitlet kred-ser især omkring den indivi-dualisering, som Beck (og Giddens) mener er et centralt træk ved det senmoderne samfund, og som refererer til det forhold, at vores livs-forløb - grundet velstands-stigningen, den bedre ad-gang til uddannelse, den øge-de sociale mobilitet m.m. - i højere grad bliver til et åbent projekt, som det er op til os selv at udfylde. Det præcise-res, at individualisering i Becks forstand ikke slet og ret er ensbetydende med øget individuel frihed, men

tværtimod går hånd i hånd med en øget 'institutionel af-hængighed' (af penge, for-brug, social sikring m.v.). Individualisering må heller ikke forveksles med egoisme, idet den meget vel kan gå hånd i hånd med, at man f.eks. udfører frivilligt arbej-de i lokalsamfundet. Måske det derfor, siger Beck, vil være på sin plads at tale om en 'altruistisk individualisme.' Videre diskuteres spørgsmå-let om, hvorvidt individualiseringen fører til en opløs-ning af det moderne sam-funds klassestrukturer. Beck udelukker ikke, at individua-liseringen i en situation med lavkonjunktur og høj arbejds-løshed igen vil kunne slå om i en proletarisering med en deraf følgende skærpelse af den sociale ulighed. Hvis man imidlertid herfra slutter til en renæssance for klasse-samfundet, begår man ifølge Beck en fejl, idet man byg-ger på en præmis om mulig-heden af en kollektivt erfar-et klassesituation. Netop denne præmis mister imid-lertid i stigende grad sin gyl-dighed som følge af den dif-ferentiering og pluralisering af livsforholdene, der kende-tegner det senmoderne sam-fund. Kapitlet rummer også nogle kritiske spark til Blair og Giddens' tredje vej-strate-gi, som Beck synes at betrag-te som blot en politisk juste-ring inden for rammerne af en grundlæggende konsen-sus om en fortsat kapitalis-tisk modernisering.

I kapitel 3 diskuteres Becks hovedtese om, at industri-samfundet i dag har for-vandlet sig til et risikosam-fund. Konfronteret med en

af de mest oplagte indven-dinger mod risikosamfunds-tesen, nemlig at vi til alle ti-der har været udsat for alle-hånde risici og farer, forsva-rer Beck sig med, at risikobe-grebet er et specifikt moder-ne begreb, der udtrykker en generaliseret menneskabt usikkerhed - i modsætning til de formoderne farer, der i højere grad stammede fra naturen. Et afgørende karak-teristikum ved det senmoder-ne samfunds nye former for risici (f.eks. finanskriser, glo-bal opvarmning, havstigning, atomuheld m.v.) er endvidere, at de, hvis de ind-træffer, er så omfattende og irreversible, at de ikke kan kompenseres ved hjælp af forsikring. Det højtudviklede risikosamfund er med andre ord ikke slet og ret et 'forsik-ringssamfund', men tværti-mod et samfund, hvor for-sikringsprincippet i stigende grad bryder sammen. Tan-kerne er velkendte fra Becks tidligere bøger (*Gegengifte*, *Die Erfindung des Politischen*, *Was ist Globalisierung?* m.fl.), men alligevel er det ganske forfriskende og klargørende at møde dem i en mere di-rette og nede på jorden tale-sprogsform.

I kapitel 4 diskuteres Becks tanker om afstandisering og fleksibilisering af lønar-bejdet, sådan som de tidlige-re er blevet udviklet i *Risiko-samfundet* og *Schöne neue Ar-beitswelt* (1999). Diskussio-nen af arbejdslivets fleksibili-sering er helt central, selvom hjemlig forskning (bl.a. Agi Csonka) har sat spørgsmåls-tegn ved det fleksible arbej-des udbredelse. Endvidere betones sammenhængen

mellem arbejde og demokrati, ligesom ideen om 'borgerarbejde' (dvs. en udvidelse af arbejdsbegrebet kombineret med en grundlæggende eksistenssikring for alle borgere) fremsættes som et bud på en løsning af arbejdsløshedsproblemet.

I kapitel 5 tages globaliseringstemaet atter op. I globaliseringens tidsalder forbliver det nationale ikke nationalt, men revolutioneres tværtimod indefra. Bag de stadigvæk nationale facader bliver virksomhederne stadig mere transnationale og kosmopolitiske. Alle vores livsrelationer - kærlighed, samlivsforhold, forskning m.v. - bliver stadig mere internationale. Det 'kosmopolitiske samfund' er således Becks betegnelse for en ny, global samfundstilstand og erfaringshorisont. I sociologien tænkes globaliseringen imidlertid stadigvæk additivt som en stigende interdependens mellem nationalstatslige enheder. Sociologien har m.a.o. endnu ikke overvundet den 'metodologiske nationalisme', der ifølge Beck har præget den indtil i dag. Heroverfor synes Beck at plædere for en 'kosmopolitisk samfundsvidenskab', der søger at sprænge sociologiens nationalstatslige begrænsning.

I det afsluttende kapitel 6

diskuteres mulighederne for at overvinde det globale risikosamfund via en (global) lære- og politiseringsproces, som Beck betegner som 'kosmopolitisering.' Som eksempler på, at en sådan politiseringsproces allerede pågår, nævner Beck bl.a. den stigende bevidsthed om de globale miljøproblemer, der på det politiske plan bl.a. er kommet til udtryk i de senere års internationale klimakonferencer. Beck synes således at efterlyse et kosmopolitisk og transnationalt demokrati, der er i stand til at dæmme op for de globale markeds kræfter. I et videre perspektiv efterlyser Beck en 'oplysning af oplysningen' eller, som han også siger, en 'anden oplysning.' Med denne idé er Beck ikke ude på, at genoplive den 'første modernitets' store fortællinger, hvis fremskridtstro og universalisme er blevet problematisk i et stærkt differentieret og pluralt senmoderne samfund; snarere skal den 'anden oplysning' ses som led i en slags modernitetens 'selvbesindelse.' Som noget nyt synes Beck på dette punkt at indtage en mere åben holdning over for den postmoderne fornufts- og universalismekritik.

Beck prætenderer at etablere et paradigmatisk nybrud inden for sociologien, men

spørgsmålet er, om det lykkes, når det kommer til stykket. Af og til virker det - også i denne bog - mere som en leg med ord og neologismer. Becks påstand om, at sociologien hidtil skulle have opfattet 'samfund' som identisk med 'nationalstat', virker heller ikke særlig overbevisende. Tænk blot på f.eks. Marx' skarpe analyser af kapitalens grænseoverskridende 'civilizing influence.' Dette ændrer imidlertid ikke ved, at bogen på ganske interessant vis sammenfatter Becks hovedtanker, ligesom den rummer en række vigtige præciseringer af nogle af de mest centrale begreber og analyser i hans samtidsdiagnose (f.eks. den misforståelse, at individualisering i Becks forstand slet og ret skulle være ensbetydende med øget individuel frihed). Bogen kan derfor være et udmærket sted at starte, hvis man er ude efter en ajourført introduktion til Becks teori, mens den kan være et nyttigt supplement, hvis man allerede har et kendskab til Becks forfatterskab.

Klaus Rasborg

Institut for
Samfundsvidenskab
og Erhvervsøkonomi,
Roskilde
Universitetscenter

Pierre Bourdieu:
Contre-feux 2.
Éditions raisons
d'agir, Paris, 2001
(108 s.)

Den anti-liberalistiske bevægelse ATTAC har for nylig indtaget Danmark. Bevægelsen er startet af personer omkring den franske avis *Le Monde diplomatique*, men kunne ligeså godt have hentet inspiration i Pierre Bourdieus seneste skrifter. I bogen *Contre-feux 2* (egentlig "Brandbælter" og mon ikke det er den liberalistiske løbeild, der skal stoppes?) fortsætter Bourdieu nemlig de seneste års politiske engagement og opfordrer til "oprettelsen af en europæisk socialbevægelse", der skal danne modvægt til liberalisme, globalisering og "ny økonomi".

Der er ikke tale om et nyt sociologisk hovedværk fra Bourdieus hånd, men om en lille samling taler og foredrag, som Bourdieu nu udgiver på sit eget forlag *Raisons d'agir* (Grunde til at handle). Bogen indledes derfor ganske naturligt med en formaning til de intellektuelle om fluks at forlade deres respektive elfenbenstårne - den "skolastiske", betragtede holdning - og tage del i den offentlige debat, hvor de ifølge Bourdieu er "tragisk fraværende". Den privilegerede *homo academicus*, der har tid og mulighed for at studere den sociale verden, skal ikke forholde sig neutralt til denne verden, men tværtimod med sin særlige indsigt tage del i de politiske og sociale kampe, der udkæmpes

her.

Én af de ting, den intellektuelle kan bidrage med, er kritiske diagnoser, og bogen er da også først og fremmest en analyse af liberalismens sociale konsekvenser. Ifølge Bourdieu har Den europæiske Union udviklet sig til et bankernes og virksomhedernes Europa, der kan samarbejde om militær og politi, men som fuldstændig har udhulet Europas sociale dimension. Den økonomiske stormagt Europa er blevet en social dværg, og Bourdieu tøver ikke med at udpege de ansvarlige: skylden ligger hos de socialdemokratiske regeringer, der helt ukritisk har overtaget den amerikanske samfundsmodel karakteriseret ved liberalisme, kapitalisme, individualisme og et arbejdsmarked præget af ekstrem flexibilitet. Bourdieu langer dog også ud efter sociologer som Giddens og Beck, der med deres hyldest til risikosamfundet og ideen om lønarbejdernes forvandling til småentreprenører blot besegler "de domineredes" position.

"Den ny økonomi", der i disse år sætter sit præg på Europa, har ifølge Bourdieu skabt en dualistisk økonomi. På den ene side et forarmet *Lumpenproletariat*, der er helt uden karrieremuligheder eller fremtid, og som ikke har noget projekt - hverken kollektivt eller individuelt - på den anden side en lille privilegeret gruppe med fast løn og arbejde. Og mens ulighed i prestige og indkomst vokser, sniger usikkerheden sig ind overalt. På den ene side som sagt underbetalte servi-

ce-jobs, udført af ukvalificeret arbejdskraft med lav produktivitet; på den anden side det, Bourdieu kalder "de dominerede-dominerende", dvs. en gruppe, der er offer for organiseret selv-udnyttelse. I USA stiger den gennemsnitlige arbejdstid, mens fritiden skrumper tilsvarende ind, og selv om disse "dominerede-dominerende" har gode indtægter, har de ikke tid til at bruge dem. De er stressede, overanstrengte og lever med en konstant trussel om fyring (man kunne i parentes bemærke, at universitetet i dag må være en af "den ny økonomi"s fremmeste bastioner med et hav af tidsbegrænsede stillinger, løstansatte undervisere, usikkerhed i ansættelse, aktiverede lektorer etc.).

Denne tvedelte økonomi har ifølge Bourdieu udviklet sig til en veritabel *sociodicé*. Den dominerende klasse, der har monopol på samfundets kulturelle kapital, føler ret til arrogance og til at leve, som den gør, fordi dens titler og privilegier ikke skyldes arv, men *naturlig intelligens*. "Den ny økonomi" er global ("de dominerende" er internationale polyglotter) og immateriel (den producerer immaterielle produkter som information og kultur). Den bygger altså på intelligens, og *sociodicéen* tager derfor form af en *intelligensracisme*. De fattige er ikke længere fattige, fordi de er umådeholdne, forbrugende etc., men fordi de er dumme, intellektuelt tilbagesående, kort sagt: idioter.

Bourdieu nøjes dog ikke med at analysere "tingenes

tilstand", men kommer med konkrete forslag til, hvad der kan gøres for at modvirke den grasserende ny-liberalisme. Først og fremmest må de intellektuelle komme ud af starthullerne og tage aktiv del i kritikken af den ny-liberale *doxa*. De må vise, at liberalisme ikke er "skæbne", men konsekvensen af konkrete politiske valg, der altså kunne have været anderledes. Bourdieu foreslår dernæst dannelsen af en ny europæisk socialbevægelse, altså en ATTAC-lignende forening af intellektuelle og aktivister, der i samarbejde skal formulere "realistiske utopier" og lave korte målrettede aktioner inden for begrænsede områder som fx bolig, sundhed og immigration. En europæisk socialbevægelse er dog kun mulig - siger Bourdieu - hvis den får støtte fra en fornyet europæisk fagbevægelse.

Som sagt er *Contre-feux* ikke et nyt sociologisk hovedværk, men en aktuell politisk kommentar til en ny økonomisk verdensorden. Bourdieu leverer klokkeklare analyser til et bredt publikum - dog uden den helt store originalitet eller nytænkning (men OK, der er da en hel del interessante pointer, fx at USA i dag er en stat, der ikke kan garantere voldsmonopolet!). Man kunne også spørge, om fagbevægelsen virkelig er et tidssvarende organ for politisk modstand mod "den ny økonomi"? Og hvad med de etiske forbrugere, der de seneste år har tvunget internationale virksomheder til at tage etiske hensyn? Dem hører vi intet

til i Bourdieus lille pamflet.

I det hele taget afslører Bourdieu i *Contre-feux* et romantisk håb om en forbrødring mellem intelligentsia og folkedyb imod den politiske og økonomiske elite. Der er ingen tvivl om, at en bevægelse som ATTAC - som Bourdieu har givet sin uforbeholdne støtte - opfylder et stort psykologisk behov hos en gruppe mennesker, der har været "politisk hjemløse" siden 80'erne (læs fx *Information*, der i selvgratulerende ATTAC-rus har sagt farvel til enhver form for journalistisk kølighed). Jeg kan dog ikke lade være med at sende en enkelt tanke til Habermas og dennes besindige insisteren på altid at lægge den besværlige vej over de demokratiske institutioner.

Manni Crone
Sociologisk Institut,
Københavns Universitet

Birgitte Rahbek:
En stat for enhver pris. Konflikten i Mellemøsten.
Fremad, 2000 (408 s.)

Det er en *fortiet* historie Birgitte Rahbek har sat sig for at formidle i sin bog om Mellemøstkonflikten (konflikten om oprettelsen af en palæstinensisk stat i Palæstina-mandatets område). Det kan måske lyde mærkeligt, da denne konflikt måske mere end nogen anden i moderne tid har fyldt nyhedsmedierne. Men der er, især i lyset af de såkaldt nye israelske histori-

keres arbejde, et udtalt behov for at fortælle netop denne historie. De nye historikere omfattes af Benny Morris, Ilan Pappé, Avi Shlaim m.fl. - der siden slutningen af 80'erne har udgivet revisionistiske værker om zionismen og statens Israels historie, bl.a. baseret på nye oplysninger fra nyligt åbnede amerikanske, engelske og israelske arkiver, der har været lukket i de sidste 30 år. Der er desuden en tendens til at overse eller meget hurtigt glemme overgreb og misgerninger, der er begået i bestræbelserne for at få, konsolidere eller udvide en stat i det område, der historisk var dækket af Palæstina-mandatet. Og her kunne man godt skrive, at disse overgreb finder sted "på begge sider", eller at det gælder "for begge parter" som er gængs retorik hos kommentatorer, der gerne vil fremstå som afbalancerede og derfor troværdige. Selvom Birgitte Rahbek er kritisk over for konkrete handlinger og valg, som foretages af de palæstinensiske ledere, forfalder hun ikke til den form for nemme points, som retorikken om "begge parter" medfører. Hele vejen igennem bogen er man ikke i tvivl om, at det er det palæstinensiske folk og dets lidelser - de uretfærdigheder og forbrydelser, der er begået mod det, som fortsat med vestlige ledes stiltiende accept begås mod det, som er den primære motivation for Rahbek. Det er derfor også historien om overgreb på palæstinensere, både fra egne og andre arabiske ledere, fra israelere, og ikke mindst

svigt fra såkaldt ansvarlige vestlige ledere, som hun opregner for læseren. Og har man læst Rahbeks bog, er det netop ikke den, der forfalder til "begge parter"-retorikken, der fremstår som just troværdig.

Beskrivelsen af konflikten går tilbage til løftet om en jødisk stat i form af Balfour-deklarationen, og forbindelsen til de vestlige stormagters oprindelige kolonialistiske interesser i Mellemøsten samt Holocausts gunstige virkning for at staten Israel overhovedet skabes, genopfriskes. Overraskende er kun i den forbindelse den kynisme, som Israelske ledere havde over for overlevende fra Holocaust. I deres iver for at oprette en levedygtig jødisk stat ville de gerne bruge Holocaust som legitimering, men Ben-Gurion og de øvrige zionistledere ønskede kun indvandrere, der var i stand til at bidrage til den israelske samfund; nedbrudte Holocaust-overlevende var derfor ikke ønskede borgere, heller ikke selvom alternativet for dem var gaskamrene (s. 20-21, oprindeligt især beskrevet af Tom Segev).

Det er i det hele taget artige oplysninger, der kommer frem; ikke en eneste israelsk leder, det være sig Nobelpristagerne Menachem Begin og Yitshak Rabin eller den nys afgåede Ehud Barak har holdt sig tilbage for brutaliteter, der enten ikke er kommet for dagens lys eller har interesseret verdenspressen. Bare et eksempel: Mens det i den almindelige presseomtale er blevet påpeget, at den nyindsatte mini-

sterpræsident, Ariel Sharon, ved sin manglende indgriben kan holdes ansvarlig for, at falangister massakrerede uskyldige civile i de to flygtningelejre Shatila og Sabra i Libanon 1982, er det i hvert fald nyt for mig, at han aktivt tog kontakt til falangisterne og overtalte dem til at gå ind i to lejre og i let forblommede vendinger opfordrede dem til at massakrere. Noget de ikke lod sig sige to gange (s. 237-239). Palæstinensiske ledere skånes dog ikke, ikke mindst for den alteller-intet strategi, der blev fulgt i mange år, samt Arafat og Fatahs iver for at sikre egen position i et selvstyre-Palæstina og dernæst totale svigt og inkompetence, da selvstyret blev en realitet.

Men massakrer, konfiskeringer og plyndringer til trods, er det, som Rahbek skriver, kun den folkelige palæstinensiske opstand i de besatte områder, Intifada'en, der startede i 1987, som har formået at formidle den israelske overmagt og de overgreb på alle former for rettigheder hos den palæstinensiske befolkning til verdensoffentligheden. Men som sagt er den almindelige medieforbrugers hukommelse kort, godt hjulpet af en presse, der generelt står sig bedre med israelere end med arabere, og allerede i dag syntes sympatien for dét, der nu er blevet til *den første* Intifada, at være en saga blot. Det er således forfatterens egne forventninger til Oslo-freden, som hun i bogen gør op med ved at påpege, at PLO og Arafat i stor stil gav afkald på de palæstinensiske krav.

Israel anerkendte ved denne fred i realiteten kun den symbolske eksistens af Palæstina (s. 295). Hverken Jerusalems status, flygtningenes skæbne, grænserne, stop for bosættelser eller den palæstinensiske befolkning i området blev sikret eller garanteret i denne aftales vage vendinger. Ifølge Rahbek var det israelerne, som ved de behjælpelige nordmænds mellemkomst, satte betingelserne såvel for forhandling som for freden. For Rahbek er det betegnende, at hver eneste gang der er indgået en fred, det være sig i Camp David eller i Oslo, er den fra israelernes side blevet fulgt op med, ikke en opbremsning, men en eskalering af bosættelserne (s. 204). Palæstinenserne bliver med andre ord snydt så det driver.

Bogen er komprimeret, og som hun selv gør opmærksom på i forordet, præget af en "kendsgerningsfetichisme" - således er der mange tal: antal kampvogne, mand, fly, bosættelser, sårede og dræbte, igennem historien om zionisme, om oprettelsen af Israel, om de krige, der fulgte i kølvandet på den, konferencer, hemmelige møder og aftaler, fordrivelsen af palæstinensere, stadig flere bosættelser på trods af gentagne løfter om det modsatte, landsbymassakrer, skiftende israelske leders og hærchefers stadige fordrejninger af kendsgerninger og ublu spillen på Holocaust over for vestlige ledere i deres argumenter for, at netop de har ret til at optræde som rå kolonimagt over for palæstinenserne. (Menachem Be-

gin, for eksempel, stod i forbindelse med Israels bombardement af Vestbeirut i 1982 for denne: "Hvis Adolf Hitler under anden Verdenskrig havde søgt dækning i en lejlighed sammen med mange uskyldige civile, ville ingen have haft nogen skruler med at bombardere lejligheden, selvom det bragte civile liv i fare" - s. 228). Det vil sige, at hun ligesom sine israelske forbilleder, i høj grad lader begivenhederne tale for sig selv. Det fremgår desuden, at Rahbek benytter sig af en imponerende lang række af kilder. Det drejer sig som nævnt om nye israelske historikere, som har undermineret den officielle israelske historieskrivning, politiske lederes dagbøger, og journalister af jødisk afstamning plus mange andre, også skandinaviske historikere og journalister. De kilder, hun benytter, er dog overvejende israelske. Men denne form bevirker også, at Rahbeks egen stemme meget nemt drukner i kendsgerninger. Historien er skrevet i et konstaterende sprog - der er meget få spørgsmål til den udlægning af historien, som vi præsenteres for. Hun ironiserer ganske vist over Anwar Sadats omdømme i Vesten som "den gode araber", og hun lader Golda Meïr bemærke, at de herrer Begin og Sadat snarere havde fortjent en Oscar hver, end den Nobelpris, de modtog for den bilaterale Camp David aftale. Der er endvidere spiddende

ironi fra Rahbeks side, når hun fortæller, at Arafat blev bedt om at holde sig borte fra Rabins begravelse, også selvom Rabin under deres forhandlinger angiveligt havde sagt til Arafat, at han "måske var tæt på at være jødisk". Det havde Arafats modstandere længe beskyldt ham for" (s. 307). Men ervedover kan man som læser godt savne, at hun reflekterer over alle disse begivenheder og dokumentationen af dem.

Man *kunne* klandre hende for nøjagtig det samme, som hendes forlæg er blevet klandret for; at dæmoniseringen af araberne blot er blevet udskiftet med en dæmonisering af israelske jøder og deres ledere. Det gælder dog ikke for det sidste kapitel, hvor hun skitserer en alternativ løsning, nemlig en bi-national stat i området. Det er konsekvent i forhold til de foregående siders afdækning af gerninger begået i den palæstinensiske, men især jødiske stat og modigt i forhold til de p.t. dystre udsigter for en sådan løsning. Til forskel fra de såkaldte postzionister lægger de nye historikere ikke skjul på, at de skriver en historie, som indgår i den politiske virkelighed, hvor historikeren tager en position. For Ilan Pappé er hans værker således en modfortælling til zionismen, en slags modvægt til den dominerende fortælling om jødedommens oprindelse og historiske og religiøst forandrede rettig-

heder. Det er også sådan jeg læser Rahbeks bog, og det kan være svært ikke at give hende ret i, at disse modbilleder er meget påkrævede. Postzionisterne, som til dels udspringer af de nye historikeres arbejde, arbejder på et diskursanalytisk niveau, der givetvis har mindre gennemslagskraft.

Alt imens israelske ledere fra Ben-Gurion til Barak har benyttet de mest beskidte kneb for at presse palæstenserne ud af et selvbestaltet Stor-israel under mere og mere hult klingende henvisninger til Israels sikkerhed, fremstår disse ledere fortsat som anerkendte, endda demokratiske, politiske ledere. De har ydermere hevet adskillige flere bistandsdollars hjem til Israels fortsatte ekspansion, indadtil og udadtil, end noget andet land i Mellemøsten bare har kunnet drømme om. Til trods for Rahbeks detaljerede, men udvendige redegørelse sidder man tilbage med spørgsmålet om, hvordan en sådan skruppelløs fremfærd har kunnet pågå relativt uantastet. Man sidder med andre ord tilbage med spørgsmålet om zionismens væsen og virkemåde, og vil man have svar på det, må man i hvert fald indtil videre gå til hendes kilder.

**Connie Carøe
Christiansen**
Socialforsknings-
instituttet

**Flemming Røgilds:
*Charlie Nielsens
rejse – Vandringer
i multikulturelle
landskaber.*
Forlaget politisk
revy, 2000 (312s.)**

Flemming Røgilds har i sin nye bog sendt sit alter ego, Charlie Nielsen på vandring i de multikulturelle landskaber i London og Berlin. Det er en rejse, der begynder i det centrale London for derefter at fortsætte til de ydre bydele, hvor man siden begyndelsen af 90'erne har oplevet en vækst i den racistisk motiverede vold. Hvorledes man udforsker byen og indkredser dens sjæl udgør et centralt spørgsmål under rejsen, ikke mindst ved ankomsten til Kreuzberg i den vestlige del af Berlin. Røgilds har tidligere rejst i London, men vender i denne omgang tilbage for at gentænke tidligere teoretiske positioner, hvilket resulterer i en dannelsesrejse, hvor man som læser bliver præsenteret for kompleksiteten i de multikulturelle landskaber.

Gennem samtaler med intellektuelle, journalister, kunstnere, lærere, pædagoger og socialarbejdere påtager Charlie Nielsen sig rollen som fortæller med henblik på at skildre de vanskeligheder, etniske minoriteter står overfor, når de ikke alene river deres kulturelle rødder op, men også planter dem om i skyggen af den nye racisme. Gennem vandringerne i de multikulturelle landskaber præsenteres man for den nye livsrytme, som blan-

dingskulturerne repræsenterer, men også for nye former for racisme, der har til hensigt at hindre en forsåt udvikling af et multikulturelt samfund.

Hensigten med rejsen er at undersøge de opbrud, der finder sted i de multikulturelle laboratorier i multietniske metropoler, herunder samtidens modsatrettede tendenser. Den særlige form for usamtidig samtidighed, der kendetegner nutidens spænding mellem den nye livsrytme versus den nye racisme udgør det såkaldte kosmopolitiske paradoks, hvor kampen om territoriet sættes på dagsordenen. Dette paradoks refererer både til racistiske unge hvides forsøg på at skabe et hvidt utopia i forstæderne, men også til forskellige former for hybride identitets- og kulturprocesser. Der er således tale om en vekselvirkning mellem deterritorialiserede multikulturelle områder og et forsøg på at reterritoralisere disse gennem visionen om et hvidt utopia. Disse processer illustrerer både stor intolerance, men også nye sociale relationer, hvor veludviklede hybride kulturelle livsformer gør sig gældende.

De urbane kulturer repræsenterer en række impulser, der gør såvel racismen som transkulturalismen til sympotomatiske udtryk for, hvad det vil sige at vokse op i multietniske metropoler. Gennem samtalerne med intellektuelle, heriblandt Les Back, argumenteres der imod en forståelse af det kosmopolitiske paradoks inden for rammerne af en binær logik. Den

binære opposition formår hverken at indfange samtidens dialektiske processer eller at overskride den dualistiske tankegang. De kulturelle processer fremstilles ofte som værende enten rodfæstede og statiske eller værende i en så konstant bevægelse, at der hele tiden produceres nye alternative kulturformer. Den evigt tilbagevendende diskussion omhandlende essentialisme versus antiessentialisme negligerer imidlertid det komplekse samspil mellem samtidens kulturelle processer (2000: 25).

Bogens fokus på den usamtidige samtidighed bidrager ikke alene til et kritisk perspektiv på multikulturalismens tendens til at fokusere på De Andres kulturelle rødder fremfor de kulturelle rødder, hvilket har gjort det svært for unge hvide at se deres egen kulturelle baggrund som værende et sociokulturelt samspil af fragmenterede hybride processer. Man præsenteres også for en belysning af nutidens ambivalenser, da bogen rejser væsentlige sociologiske problemstillinger, der i sidste instans medfører en gentænkning af begreber som klasse, „race“, rødder m.m. Det primære omdrejningspunkt er imidlertid den kamp, der med territorialiteten, etniciteten, og raceproblematikken foregår på bunden af samfundet. Dvs. en fordelingskamp med racistiske undertoner om fordelingen af ressourcerne, ligesom der foregår en kamp i forstæderne om at bevare dem hvide. Det er allerede marginaliserede

befolkningsgrupper, der ender med at bekrige hinanden på tværs af etniske grupperinger, "race" og territoriale tilhørsforhold. Den sociale polarisering befolkningsgrupperne imellem har således medført en række raciale spændinger, hvor etnificering og racialisering i kampen om det politiske hegemoni baseres på en racial skillelinie.

Ifølge den engelske forsker Roger Hewitt bør man genoplive begrebet ressentiment, hvis man skal forstå, hvilke trange vilkår den samfundsmæssige solidaritet er underlagt. Man må undersøge, hvad der får ressentimentet til at blive en politiseret residualkategori, hvis man skal forstå den racistisk motiverede ungdomsvold. Hermed bliver det gerningsmændenes sociale netværk og de historier, de fabrikkerer for at retfærdiggøre deres voldelige adfærd, der bliver genstandsfeltet. Med andre ord tages udgangspunkt i de måder, hvorpå unge med racistiske holdninger risikerer at transformere dem til racistiske handlinger (2000:34). Temaet "fair" og „fairness" repræsenterer et nyt tema i 90'ernes raciale diskurs. Den indbildte eller reelle mangel på retfærdighed er et tema, som også Charlie Nielsen belyser gennem diskussioner med de mennesker, han møder på sin vej, dog ikke helt på samme udfordrende måde som Roger Hewitt, da han efter at have etableret kontakt med unge hvide nynazister alligevel vælger at afslutte samtalen, for den næsten er begyndt. Som læser kan

man kun håbe på, at Charlie Nielsen engang i fremtiden tager sig mod til at fortsætte samtalen.

Bogens fokus på racismens forskydning til forstæderne og bekæmpelsen af den racistiske chikane peger på nødvendigheden af en styrkelse af det civile samfund. Kun ved at styrke det sociale netværk kan man forhindre racisme og skabe nye former for alliancer. Gennem samtaler med intellektuelle understreges det, at skabelsen af et civilt samfund uden grobund for racisme forudsætter overvejelser over, hvad det vil sige at få en fair behandling, men også at det relateres til andre sociale opdelinger end de, der refererer til "race". Den styrke, der har ligget i klassebegrebet, er imidlertid forsvundet fra det intellektuelle og politiske begrebsapparat. En gentænkning af klassebegrebet ikke mindst i et samfund, der undergår markante forandringer, er dog tiltrængt. Når det drejer sig om unge hvide mænd i forstæderne, der vælger at understrege deres "hvidhed" i deres racistiske syn på jævnaldrende blandt etniske minoritetsunge, argumenteres der for en opløsning af den binære modsætning mellem sort og hvid, idet klassebegrebet atter tildeles en langt større betydning som forklaringsfaktor og referencepunkt, end det har haft i den postmarxistiske og postmodernistiske æra. Ikke mindst Ann Phoenix plæderer for en opløsning af de polariserede binære modsætninger mellem sort og hvid og den redukti-

ve essentialisme, vores tænkning er præget af (2000:164).

Som læser kunne jeg dog godt have tænkt mig en uddybende diskussion af mobilitetsuligheder i forhold til globaliseringens nye sociale opdelinger, hvor gamle stratifikationsformer ikke er forsvundet, men tværtimod er blevet mere komplekse eftersom nye stratifikationsformer har vundet frem. Gentænkningen af klassebegrebet kunne med fordel have problematiseret postmodernisternes ensidige fokusering på konsumptionsfæren, individualisering og refleksivitet. I stedet giver forfatteren stemme til en dekonstruktivistisk tankegang, hvor de symmetriske relationer og muligheden for at skabe alliancer og forbindelser sættes i fokus. I forsøget på at skabe forbindelser fremstår begrebet rytme som værende centralt, da det er foranderligt og dialektisk. Begrebet rytme illustrerer på fængslende vis det kosmopolitiske paradoks, idet byens rytmer skifter karakter afhængig af, hvor man befinder sig i det sociokulturelle rum. At det er denne rytme, Charlie Nielsen har forsøgt at gengive på sine vandringer i Londons indre og ydre bydele viser ikke alene vanskelighederne, men også nødvendigheden af at skabe forbindelser.

Brobygningen i de multi-kulturelle indre bydele i det sydlige London, som forstæderne grænser op til, er ikke alene genstand for kulturel heterogenitet og fragmenterede hybride processer. I disse dele af byen fremkommer

der nye kulturformer, der hverken kan reduceres til forældrenes ophavskultur eller den dominerende nationale kultur, i stedet forenes det lokale med det globale. Der er tale om en transformationsproces, hvor der udvikles nye strategier for, hvem man er, afhængig af evnen til at jonglere med forholdet mellem kontinuitet, forandring og brud.

Den kontrapunktiske bevægelse mellem det sted folk kommer fra, og det sted de er på vej hen, problematiseres af Phil Cohen gennem en kritisk diskussion af forholdet mellem diasporabevægelser, racisme og ungdomskulturer i de symbolske grænselands. Han kritiserer den postmodernistiske opfattelse af kulturen for værende en nomadekultur, hvor man i højere grad fokuserer på hjemløsheden end på migranternes behov for sikkerhed og beskyttelse. Desuden mener han, at der er tale om en abstrakt forestilling, når folk påstår, de føler sig hjemme overalt. Det er primært en følelse, der er forbeholdt den internationale intelligentsia og forretningsmænd, der som følge af deres eksklusive position føler sig som kosmopolitter. De fleste mennesker har derimod et behov for at sætte fragmenterne sammen til en helhed. Som begreb er hybriditet blevet identisk med en slags „multikulturel maskerade“, der skjuler den smerte, folk udsættes for, når de rykkes op med rode fra deres forskellige identifikationer og historie. Den særlige hjemløshed, der skabes i dias-

poraen, risikerer ikke alene at give næring til en idealiseret opfattelse af hjemlandet. Den bliver ofte identisk med performance, hvor man leger med de kulturelle forskelligheder (2000:139f).

I forsøget på at skabe nye dialoger og fortællinger om, hvor man kommer fra, og hvor man er på vej hen, tillægges det sociale rum en markant betydning. Forhandlingerne om hvem man er overføres i praksis til en række rivaliserende, symbolske krav om ejendomsretten til storbyens sociale rum. Forskydningen af racismens fronter til forstæderne er derfor forbundet med det territoriale forsvar for den utopiske drøm om et hvidt England, hvor kampen om territoriet er bestemt af, hvem der ifølge egen selvopfattelse har retten til området. Unge hvide mænd artikulerer forholdet mellem identitet, territorialitet og vold gennem en racialisering af boligmassen, idet forstadsbebyggelserne er blevet til hvide enklaver, der forsvarer sig mod den heterogenitet, der eksisterer i de indre bydele.

Gennem Charlie Niensens storbyvandring bliver man som læser opmærksom på rummets betydning. Historisk har gaden fået en privilegeret position som det sted, der i langt højere grad end andre sider af det civile samfund er forbundet med forestillingerne om det autentiske. At dykke ned i gadens narrative struktur og dens politiske udtryksformer gør ikke alene gaden identisk med det autentiske, den

symboliserer også en form for essens, der kan bruges til at forsvare tilhørsforholdet og referencen til et sted. Den forøgede betydning, territorialitet og etnicitet har i den intensiverede kamp om det politiske hegemoni, har resulteret i, at der i de selvsamme metropoler er områder, der har udviklet sig til en antitese af kulturel heterogenitet. At krydse grænserne i storbyens kulturelle landskaber kan derfor medføre faretruende dimensioner i et grænseland, der er præget af den nye racismes fronter. Som medrejser er det imidlertid en skam, at bogen ikke indeholder et kort over de to storbyer, da det ikke alene ville gøre det lettere at følge Charlie på hans rejse, men også kunne bidrage til en afklaring af, hvor kampen om territoriet i forhold til unges patruljering af tilkørselsvejene til de ydre bydele finder sted.

I bogens anden del, der udspiller sig i Berlin, præsenteres man for den stigende højreradikalisme i det genforenede Tyskland. Tilslutningen til den højreradikale ungdomskultur bliver af visse forskere fremstillet som et resultat af den smertefulde usamtidighed i forhold til de hastigt accelererende moderniseringsprocesser, der gør visse grupper i samfundet til "modernitetstabere". Der henvises til de samfundsmæssige udstødningsprocesser, der marginaliserer og ekskluderer unge, samt de socialiseringsproblemer medlemmerne af denne aktionskultur har været udsat for under opvæksten. Ikke

mindst den tyske forsker Wilhelm Heitmeyer gør disintegrations- og individualiseringsprocesserne i „risikosamfundet“ ansvarlig for højreradikalismens og de autoritære tendensers vækst.

Andre tager afstand fra en forståelse af højreradikalismen, der udelukkende koncentrerer sig om skinheads og nynazister. Det største problem er, ifølge Klaus Farin, unge, der befinder sig i samfundets midte, men som bærer rundt på racistiske holdninger. Mediernes fokusering på kronragede skinheads, iført denne ungdomskulturs særlige ikonografi, personificerer ikke alene volden og fremmedhadet, men fritager samtidig andre fra at erkende egne fremmedfjendske tilbøjeligheder. Højreradikalismen som fænomen refererer derfor ikke alene til unge, der føler sig ideologisk forbundne med nynazismen, men i lige så høj grad til dem, der i praksis eller ideologisk udvikler et

voldsberedskab og racistiske holdninger (2000:210f). Højreradikalismen fremstår hermed som en social bevægelse i en postpolitisk æra, da der er tale om en aktionskultur, hvor deklasseringsangsten og politiseringen af etniske, raciale og kulturelle forskelle er udtryk for det ressentiment og den velstandschauvinisme, etniske minoriteter konfronteres med. Ifølge denne forklaringsmodel er det i angsten for deklassering og marginalisering i et samfund, hvor individets eksistens er betinget af den vertikale mobilitet, at man skal søge racismens rødder.

I overensstemmelse med bogens hensigt har forfatteren valgt ikke at formidle de mere specifikke teoretiske positioner, som racismeteorier udgør. I stedet forsøger han at give stemme til kompleksiteten af fremmedhad uden fremmede og racisme uden "race" gennem en delagtiggørelse af Charlie Nielsens tanker og iagttagelser

over den usamtidige samtidighed i de multikulturelle metropoler. I og med at fortælleren tildeles en central placering, mens man som læser følger i Charlie Nielsens fodspor, så fremkommer en form for sociologisk forskning, der gør bogen yderst brugbar i pædagogiske sammenhænge, herunder anti-racistisk arbejde. Blandingen af rejsebeskrivelse, interviews og videnskabelig analyse er tilmed udtryk for en sociologisk stilart, hvor iagttagelserne, refleksionerne og atmosfæren giver læseren mulighed for at rejse med. Det er ikke blot evnen til at delagtiggøre læseren i sine iagttagelser, der gør bogen fascinerende. Den sproglige beherskelse er tilmed en egenskab, som Flemming Rogilds ikke alene mestrer, men også formår at fængsle læseren med.

Kathrine Scheel